

"Färgblind" Sverige rejält på efterkälken

TEXT: ANNE JALAKAS

ILLUSTRATION: COLOURBOX

Vi talar om att hudfärg inte har någon betydelse. Samtidigt blir människor med kroppar som inte betraktas som svenska ständigt påmind om att det verkligen spelar roll. Den svenska självbilden utmanas och ifrågasätts, inte minst av forskare inom kritiska ras- och vithetsstudier.

Föreställningen om svensk exceptionalism, att Sverige är ett land där rasism aldrig riktigt fått fäste, är inte sann. Men det har många svårt att ta till sig, menar Ylva Habel, lektor i medievetenskap och forskare vid Södertörns högskola.

Hon var aktiv i Liten Skär-debatten förra året. Det fick hon och flera andra utstå mycket kritik och förlöjligande för.

– Den svarta Lilla Hjärtat är i filmen tecknad som en pickaninny eller blackface. Vad man än säger om sina egna goda syften kan man inte hävda att det är en anti-rasistisk figur. Den har en historia som inte kan omkodas till något annat, säger hon.

När Ylva Habel har undervisat i postkolonial teori har hon visat ett performancekonstverk där två amerikanska konstnärer låtsas tillhöra en okänd ursprungsbefolkning. I fiktiva stamdräkter sätter de sig i en bur på en öppen plats i en stad för att se hur människor reagerar.

– Folk försökte sticka in bananer mellan spjälorna och talade till konstnärerna som om de var primitiva varelser. De betedde sig som vita västerlänningar gjorde för hundra år sedan. Föreställningen om vilden var i hög grad levande.

I Sverige har den kritiska ras- och vithetsforskningen växt fram under en ideologi som går ut på att hudfärg saknar betydelse. Sedan år 2000 är ordet ras bortrensats ur alla officiella dokument, till exempel lagtexter.

– Jag och andra använder begreppet ras i meningen social konstruktion, inte i någon biologisk bemärkelse,

säger Katarina Mattsson, lektor i genusvetenskap vid Södertörns högskola.

Hon menar att det finns en direkt motvilja mot att tala om hudfärgsskillnader i Sverige.

– Men människor med kroppar som inte ses som svenska får hela tiden leva med att det verkligen spelar roll.

Katarina Mattsson talar om rasifierade processer som någonting vi skapar en gemensam innebörd kring.

– Det som händer nu är att tolkningsföreträdet ifrågasätts. Sedan en tid finns det ett antal icke-vita människor, både forskare och andra, som med rätta kräver att få ta plats.

Som exempel nämner hon debatten som väcktes när ett album med seriefiguren Tintin flyttades bort från barnavdelningen på biblioteket på Kulturhuset i Stockholm.

– För vita debattörer handlade det om rätten till "vår" seriefigur. För afrosvenska föräldrar, som ständigt möter förnedrande uttryck, och vars barn snabbt får lära sig att det är fult att vara brun, gällde det rätten till sin existens. Att barnen skulle slippa möta stereotypa bilder av sig själva när de besöker biblioteket.

Statistik viktig för förståelse av orättvisor

Catrin Lundström, docent i sociologi vid Linköpings universitet, ser en generationsskillnad när det gäller benägenheten att se rasistiska strukturer.

– Äldre forskare vill förklara allt med klass. Jag tror att det har att göra med att de är präglade av den officiella, och så omhuldade, bilden av färgblindhet. Den som säger att hudfärg inte spelar någon roll.

Samtidigt som debatten om rasism har rasat utanför universiteten har flera forskare tyckt att det är dags att slopa all statistik om utländsk bakgrund. Catrine Lundström har gått i polemik med dem och hävdar tvärtom att statistiken är viktig för att kunna förstå orättvisa samhällsstrukturer, boendesegregation, inkomstskillna-

der och ojämlikheter knutna till hälsa och utbildning.

Daphne Arbouz, doktorand i pedagogik vid Linköpings universitet och grundare av föreningen Mellanförskapet, håller med. Själv har hon en svensk mamma och en utlandsfödd pappa, något som registrerades fram till 1998.

– Från och med då var jag svensk-svensk. Jag vill verkligen inte se någon registrering typ den som polisen i Skåne gjort av romer, men utan statistik blir vi osynliga. Det går inte som forskare att ta reda på hur det går för människor som mig.

Sverige drabbat av vit melankoli

En fråga som diskuterats på senare tid är hur det egentligen gick till när den svenska självbilden skapades. Hur kom det sig att Sverige, utan debatt, övergav rasbiologin och övergick till en antirasistisk ideologi? Catrin Lundström och Tobias Hübinette, docent i interkulturell pedagogik, ska i ett gemensamt forskningsprojekt undersöka hur föreställningen om en exceptionell vithet, har upprätthållits i Sverige. Med exceptionell vithet menar de att svenskar, både under och efter kolonialtiden, har kunnat tillskriva sig en moraliskt och kulturellt upphöjd plats i världen.

– I dag kan man tala om en vit melankoli. Både rasbiologin och solidariteten har gått förlorade. Vita rasister är bekymrade över att Sverige är ett multirasialt land där den vita rasen inte längre kan ses som självklart överlägsen. Den andra idén, om Sverige som ett antirasistiskt land, är inte längre hållbar, säger Catrin Lundström.

Parallell till bristande jämställdhet

Att Sverige ligger långt efter omvärlden när det gäller kritisk rasforskning är alla som intervjuats för den här artikeln överens om. I USA har mycket kunskap tagits fram, framför allt av forskare som själva tillhör minoriteterna. På de svenska universiteten är det glest

»I dag kan man tala om en vit melankoli. Både rasbiologin och solidariteten har gått förlorade.«

mellan de bruna kropparna. De syns bland studenterna på grundnivå men blir färre och färre ju högre upp i hierarkin man kommer. Detta mönster liknar jämställdhetsförhållandena i akademien. Andelen kvinnor är fler än hälften bland studenterna men bara 23 procent av professorerna. Hur många bruna människor som finns, som studenter eller forskare, vet ingen.

– Det är verkligen ett problem, säger Catrin Lundström. Det går inte att komma ifrån att siffror har betydelse. Något universitet borde ta sig an uppgiften att kartlägga.

Men en sådan kartläggning skulle inte vara oproblematisk. Utifrån den färgblinda ideologin skulle det rent av kunna uppfattas som rasistiskt.

Catrin Lundström är övertygad om att ideologin om färgblindhet riskerar att hindra den kritiska rasforskningen.

– Sverige utmärker sig som ett land där utomeuropeiska invandrade personer och deras barn oftare är arbetslösa och har högre fattigdomsgrad än andra. Det är inte alls otänkbart att den påbudna färgblindheten spelar en roll för detta sorgliga resultat, säger hon.

– Vi behöver bättre data, inte sämre möjligheter att undersöka ojämlikheter i det svenska samhället.

Kritiska ras- och vithetsstudier är ännu inget eget sammanhållet forskningsfält i Sverige. Men nyligen bildades det första svenska forskarnätverket för svenska kritiska ras- och vithetsstudier i Sverige, finansierat av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Kanske har en förändring tagit sin början.